DEBRECENI EGYETEM FOLIA URALICA DEBRECENIENSIA 24.
FINNUGOR NYELVTUDOMÁNYI TANSZÉK DEBRECEN, 2017

Ismertetések – Reviews – Rezensionen – Katsauksia – Рецензии

Annika Pasanen: Kuávsui já peeivičuová 'Sarastus ja päivänvalo' Inarisaamen kielen revitalisaatio

Uralica Helsingiensia 9. Helsinki 2015. 439 l.
ISBN 978-952-5667-70-7, ISSN 1797-3945

Ha az ember veszélyeztetett vagy súlyosan veszélyeztetett nyelvként számon tartott számi nyelvekről született monográfiát vesz a kezébe, ambivalens érzésekkel kezd neki az olvasásnak. Egyrészt örül, hogy a szakemberek nem engedik el „gyermekük" kezét, másrészt – különösen igaz ez a szociológiai jellegű munkákra – félelemmel telve készül az újabb rossz hírekre, negatív eredményekre. Szerencsére ez a munka – ahogyan a címadás is találóan utal rá (magyarul *Hajnal és napfény*) – jó híreket, pozitív eredményeket közöl. Annika Pasanen az egyik legkevesebb beszélővel rendelkező, Finnországban beszélt inari számi nyelv új hajnalának hírnöke.

Az 1900-as években az inari számi a súlyosan veszélyeztetett nyelvek közé tartozott, s úgy tűnt az 1990-es évekre véglegesen eltűnhet. Ez a vészjósló folyamat szükségessé tette, hogy megkezdődjön – a nyelv megtartása érdekében – egy közösség által irányított, tudatos tevékenység (ez az ún. fordított nyelvcsere/revitalizáció). Pasanen munkájának célja tehát az inari számi nyelv revitalizációs folyamatának 1997 és 2014 közötti időszakra vonatkozó – közösségi és egyéni szinten történő – vizsgálata.

A Bevezetőben (*Johdanto,* 20–30) a szerző meghatározza munkája célját, ami nem más, mint az inari számi nyelvre irányuló fordított nyelvcsere körülményeinek, folyamatának és eredményeinek részletes ismertetése, mely több szempontból eltér a világ kisebbségi és őslakos nyelveinek helyreállításától, újjáépítésétől. Az inari számi nyelv rövid bemutatását követően Pasanen ismerteti azokat a kérdésköröket, melyek mentén írása szerveződik. A három legfőbb kérdése a dolgozatnak: 1) A vizsgált időszakban hogyan alakult az inari számi nyelv fordított nyelvcseréje közösségi és egyéni szinten? 2) Miért ért el a revitalizáció ilyen jó eredményeket az inari számi nyelvközösségben? 3) Milyen az inari számi nyelv jelenlegi státusza, milyen a jövőképe, milyen kihívások jelennek meg a nyelvközösség életében a jövőre nézve?

A fejezetből kiderül, hogy a munka empirikus alapját a 2005 és 2015 között gyűjtött saját anyag biztosítja. Ez a feldolgozott anyag elsősorban anyanyelvi beszélőkkel végzett interjúkat, az *Anarâškielâ servi* (Inari Számi Nyelvtársaság) tagjai által kitöltött kérdőíveket, az intenzív inari számi nyelvoktatásban részt vevő felnőtt hallgatók, oktatók, illetve az *Anarâš* újság szerkesztőinek beszámolóit tartalmazza. A bevezető fejezet a dolgozat szerkezeti felépítésének bemutatásával zárul.

A második fejezetben (*Tutkimuksen teoreettiset ja metodologiset lähtökohdat,* 33–74) a szerző elméleti és módszertani keretét határozza meg. Mindenekelőtt munkája szempontjából releváns fogalmakat definiál. Itt kap helyet tehát a fordított nyelvcsere pontos leírása is. A nyelvcsere (fi. *kielenvaihto*) egy olyan folyamat, mely során egy nyelvet beszélő közösség, egy nyelvi csoport egy új nyelvet kezd el beszélni. Ez a folyamat jellemzően három generáción keresztül történik. A folyamatot Einar Haugen (1953) ábráján keresztül illusztrálja: a nagyszülők még jellemzően csak (A) nyelvet használják, majd az ő gyerekeik már egy újabb nyelvet (B) is megtanulnak, de még mindig az első nyelv a domináns (Ab), a két nyelvet egyforma szinten használják (AB), végül fokozatosan háttérbe szorul az első nyelv (aB), a harmadik generáció pedig már csak az új (B) nyelvet tanulja meg. A fordított nyelvcsere (fi. *käänteinen kielenvaihto,* ang. *reversing language shift*) ellenben egy tudatos – közösségi, társadalmi, ideológiai, politikai – törekvés,

amelynek célja, hogy a kisebbségi nyelvből többségi nyelvűvé válás folyamata lassuljon, vagy teljes mértékben megszűnjön, azáltal, hogy a kisebbségi nyelvet egyre többen és többször használják. E folyamat szinonimájaként szokás használni a revitalizáció (fi. *revitalisaatio,* ang. *revitalization*) fogalmát is. Ez a folyamat egyéni és közösségi szinten is megjelenik.

Pasanen az inari számi revitalizációs folyamatot három kulcsfogalom mentén kívánja vizsgálni: az első a **nyelvi kultúra** *(kielellinen kulttuuri),* amely egy közösség saját nyelvére vonatkozó attitűdeit, hiedelmeit, mítoszait, értékeit, gyakorlatait, szokásait, feltételezéseit, sztereotípiáit jelenti, amelyben az adott nyelv él. A szerző célja az inari számi nyelvi kultúra leírása. Kiindulópontja szerint ugyanis egy bizonyos fajta nyelvi kultúra vezetett az inari számi nyelv veszélyeztetett állapotához, illetve újra-felépítéséhez is; ennek a kultúrának az elemei pontosan megnevezhetők és elemezhetők. A második fogalom a **nyelvi ideológia** *(kieli-ideologia):* a nyelvi kultúra része, a nyelvre vonatkozó gondolatok, értékek, hiedelmek, érzelmek egysége. Az inari számi nyelv revitalizációja is ilyen nyelvi ideológiák mentén történik, melyek közül a szerző az alábbiakra tér ki részletesebben: nyelvtulajdon, nyelvi hitelesség, nyelvi tolerancia, etnikai tolerancia, nyelvi orientáció. A utolsó fogalom az **ideológiai tisztázás** *(ideologinen selkiyttäminen).* Pasanen saját fogalma, amelyet a Joshua Fishman által használt *prior ideological clarification* alapján hozott létre. Definíciója szerint, a revitalizációhoz kapcsolódó közösségi értékek újjáéledését, a nyelv iránti elköteleződést jelenti. Az ideológiai tisztázás elengedhetetlen része, hogy a nyelvhasználók tudatában legyenek annak, hogy ők maguk felelősek az adott nyelv felélesztéséért.

A továbbiakban a szerző ismerteti a kutatási témához kapcsolódó korábbi nyelvszociológiai témájú nemzetközi szakirodalmat, szűkítve a kört a finnugor nyelvek szakirodalmára, végül pedig a számi nyelvek és azon belül is az inari számi nyelvszociológiai tematikájú korábbi írások részletes ismertetése történik meg. Ennek az alfejezetnek a végén még további, nem szociológiai jellegű, inari számi nyelvet feldolgozó munkákról (szótárak, leíró nyelvészeti munkák) is szó esik, melyeket jelen esetben a téma szempontjából kevésbé tartok relevánsnak. Igazodva az elmúlt évtizedek elsősorban antropológiai és néprajzi kutatói metodikájához, a kutatásban önnönmaga pozícióját is definiálja, vagyis, hogy finnként hogyan kapcsolódik vizsgálati „anyagához”, az inari számi nyelvhez, az inari számi nyelvközösséghez. Az alfejezetből megtudható, hogy annak ellenére, hogy a szerző „igazi” finn, tulajdonképpeni biográfiájából kiderül, hogy nem számiként példaértékű az inari számi nyelv iránti elköteleződése.

Ezt követően Pasanen ismerteti a legismertebb értékelési modelleket (UNESCO, Fishman, Lewis és Simons, Krauss stb.), melyek alapján az adott nyelvek veszélyeztetettsége meghatározható, illetve összehasonlítható. A fejezet végén olyan – a témával szoros kapcsolatban álló – nyelvetikai kérdésekkel is foglalkozik, mint hogy ki tekinthető a nyelv beszélőjének? Hogyan kell számolni az olyan esetekkel, amikor valaki ismeri a nyelvet, de nem akarja használni? Mikor tekinthető holtnak egy adott nyelv (etikus-e egyáltalán holt nyelvről beszélni)? Ki is az az utolsó beszélő?

A harmadik fejezetben (*Taustaa* [Háttér], 75–111) a szerző azt vizsgálja meg, hogy milyen folyamatok vezettek ahhoz, hogy az inari számi a súlyosan veszélyeztetett nyelvek közé került, vagyis ismerteti az inari számi emberek életkörülményeiben bekövetkezett változásokat, illetve magának a nyelv helyzetének változását. Vázlatos áttekintést ad az inari számi emberek tradicionális foglalkozásáról, mentalitásáról, a beszélők számáról, kor szerinti megoszlásukról, a nyelvről, annak rövid történetéről. Foglalkozik az Inari-régió történetével a 18. századtól kezdődően, különös tekintettel a 20. század eseményeire: a finn asszimilációs törekvésekre, a második világháborúra, az evakuálásra (hozadékaként pl. új szokások, öltözködés, élelmiszer-kultúra, stb.), az általános iskola konszolidációjára (pl. nem lehetett számi nyelven tanulni, egyáltalán használni, kollégiumokban laktak, sokáig távol a családtól), melyek a leginkább hatást gyakoroltak az inari számi nyelvi kultúra fejlődésére. Foglalkozik a számi mozgalmakkal, az inari számik számi közösségben való helyzetéről, az *Anarâškielâ servi* megalapításáról és működéséről; ez a szervezet kulcsszerepet játszik az inari számi nyelv revitalizációjában.

A negyedik fejezetben (*Käänteinen kielenvaihto yhteisötasolla* [Fordított nyelvcsere társadalmi szinten], 112–154) olvashatunk az inari számi nyelv közösségi szintű revitalizációjáról. Bemutatásra kerülnek azok az elemek, melyek érintettek a közösségi szintű fordított nyelvcserében: a „nyelvi fészek”, az iskola, a felnőtt nyelvoktatás, az inari számi nyelvű kiegészítő képzések, az irodalom és a média, a közösségi tevékenységek, a nyelvpolitika, valamint a nyelvtervezés. Átfogó képet kíván adni arról, milyen módon éledt újjá az inari számi nyelv és milyen közösségi területeket érint leginkább a revitalizáció. Bár a 6. fejezetben részletesen is kitér rá, itt is olvashatunk egy rövid áttekintést az ún. nyelvi fészek *(kielipesä)* működéséről és történetéről. Itt tulajdonképpen arról van szó, hogy a 0-7 éves gyermekek a gondozási időt a hétköznapokon kisebbségi nyelvű gondozóval töltsék. A gondozó csakis ezen a nyelven kommunikál a gyermekkel, még akkor is, ha az semmit nem ért belőle. Az intézmény célja egyéni szinten, hogy az iskola elkezdésére a gyermek funkcionálisan kétnyelvűvé váljon, közösségi szinten pedig, hogy a

veszélyeztetett nyelv legyen a generációk közötti nyelvátmenet (pl. ha otthon már nem használják az adott nyelvet). Manapság Finnországban három inari számi nyelvi fészek működik, a 2016-os adatok szerint 26 gyermekkel.

Az ötödik fejezetben (*Käänteinen kielenvaihto yksilötasolla* [Fordított nyelvcsere egyéni szinten], 155–200) három személyes „nyelvi életrajzot" mutat be Pasanen. A három informátor nyelvtudása különböző: az első informátor gyermekként használta a nyelvet, de felnőttként egyáltalán nem, míg 50 évesen újra nem kezdte tanulni. A második már gyermekként is passzív nyelvtudással rendelkezett, és 30 évesen kezdte tanulni a nyelvet, míg a harmadik személy egy keveset tanult gyermekkorában, aktívan soha nem használta a nyelvet és 30 évesen kezdett neki a nyelvtanulásnak. A fordított nyelvcsere ugyanis egyéni szinten azt jelenti, hogy a felnőtt, aki gyermekkorában nem tanulta a kisebbségi nyelvet, felnőttként kezdi el tanulni és használni is. Ezen leírások előtt Pasanen ismertet az egyéni szintű fordított nyelvcserével foglalkozó néhány korábbi tanulmányt is. Megvizsgálja a három, inari számit érintő revitalizációs folyamatot, mely eredményeként az emberek használni kezdték a nyelvet a közösségekben és magánéletükben is. Az interjúk középpontjában az alábbi kérdések szerepeltek: Miért távolodott el gyermekkorában az inari számi nyelvtől? Milyen érzéseket okozott az inari számi hiánya? Miért kezdett el az informátor inari számit tanulni? Milyen érzés volt elkezdeni beszélni az adott nyelven? Az inari számi nyelv tudása hogyan változtatta meg az informátor életét? A fordított nyelvcsere két hulláma figyelhető meg az inari számi nyelv esetén: az első 1986-tól (a nyelvtársaság megalakulásától), a második a nyelvi fészek program működésétől kezdve.

Ez a gondolat vezet át a következő fejezet témájához, ugyanis a hatodik fejezetben (*Kielipesä revitalisaation tekijänä* [A nyelvi fészek mint a revitalizációs folyamat tényezője], 201–248) a folyamat részletekbe menő leírása történik. A szerző egy hasonló nyelvoktatási módszer, az ún. nyelvi fürdő (fi. *kielikylpy*) oktatási metodikáját is ismerteti, illetve összeveti a két oktatói tevékenységet, s bemutatja a közöttük lévő különbségeket is (pl. a nyelvi fészek a veszélyeztetett nyelvet oktatja, míg a nyelvfürdő az adott ország második, kisebbségi, de hivatalos nyelvét). A szerző beszámol a nyelvi fészkek nemzetközi szintű működéséről (pl. Új-Zélandon, Hawaii-on), majd pedig az uráli/finnugor nyelvek, azon belül is a számi nyelvek (inari számi, kolta számi, északi számi) fenntartása érdekében működő nyelvi fészkek bemutatása történik. A fejezet végén a szerző összegzi a nyelvi fészkek legfőbb hatásait, eredményeit, melyek közül néhány fontosabb: az általános iskola megkezdése előtt funkcionálisan kétnyelvű gyermekek kinevelése; a nyelvi fészek az inari számi nyelvű oktatás megalapozója; a szülők, a tágabban vett család,

rokonok, ismerősök is nyitnak az inari számi felé (és megkezdik számi nyelvi tanulmányaikat), az inari számi kultúra „fészkét" is jelenti (ld. mesekönyv-fordítások, ifjúsági regények, rádió- és tv-programok). A fejezetet a nyelvi fészkek működésével kapcsolatosan felmerülő problémák, kérdések (pl. finanszírozási gondok, az inari számi nyelvű képzett gondozók hiánya, a fészek eredményeinek, eredményességének mérhetetlensége stb.) zárják.

A hetedik fejezet (*Kielimestari-oppilas-menetelmä revitalisaation tekijänä* [A nyelvmester-diák módszer mint a revitalizáció tényezője], 249–312) a felnőtt nyelvoktatással foglalkozik. Itt a nyelv és a kultúra átadásának olyan metodikájáról van szó, ahol a veszélyeztetett kisebbségi nyelvet tanuló és az anyanyelvi, idősebb beszélő együtt használja az adott kisebbségi nyelvet a kommunikáció nyelveként. A nyelvtanuláson kívül a diák ismerkedik a nyelvet beszélő közösséggel, az adott nyelv kultúrájával. Ezt a kaliforniai őslakosok nyelvének újjászületésére létrehozott programot Lappföldön első ízben az inari számi nyelvű továbbképzés során vezették be 2009–2010-ben. A szerző tájékoztatást ad arról, hogy hogyan és miért kezdték el használni ezt a módszert inari számi nyelven. Ismerteti a nyelvmester-diák módszer globális hátterét, kifejti – mind a nyelvmester, mind pedig a diák oldaláról gyűjtött interjúanyag feldolgozását követő tapasztalatai alapján – a módszer használatát az inari számi felnőttoktatásban, és annak jelentőségét a nyelvközösségre.

A nyolcadik fejezetben (*Revitalisaation problematikka,* 313–349) az inari számi nyelv revitalizációjának kritikai szempontú megközelítése történik, illetve a felmerülő kérdésekkel foglalkozik a szerző. Elemzi a nyelv és az etnikum kapcsolatát, és az inari számi nyelv etnikailag semleges újjászületésére vonatkozó kritikát. Áttekintést ad továbbá az inari számi nyelv jövőjéről és annak legfontosabb aspektusairól: az inari számi nyelv helyzetéről otthoni nyelvként, a gyermekek és fiatalok nyelvhasználatáról és nyelvi identitásáról, továbbá az inari számi nyelvközösségekben bekövetkező radikális változásokról.

A kilencedik fejezet (*Keskustelua* [Vita], 350–382) az inari számi nyelv jelenlegi állapotának – az UNESCO veszélyeztetettségi kritériumai alapján történő – definiálásával kezdődik. Ezt követően Pasanen az inari számi nyelvközösség fordított nyelvcseréjéről ír, s elemzi a nyelvcsere társadalmi, közösségi és egyéni tényezőit a fent említett (nyelvi kultúra, nyelvi ideológia, ideológiai világosság) kulcsfogalmak fényében. Ismerteti az inari számi revitalizációs folyamatot más országok veszélyeztetett őslakos nyelveinek, illetve a kisebbségi nyelvek revitalizációjának tükrében. Az inari számi revitalizáció két újfajta „trendjére" is kitér: az egyik a több számi nyelvű kommunikációs minta *(monisaamenkielisen kelenkäytön malli),* mely során az inari számi nyelvet egy másik számi nyelvvel együtt, egyszerre használják (pl.

animációs mesék szereplői más-más számi nyelven beszélnek, a rádiós műsorvezetők kolta, inari és északi számi nyelvet használnak egyszerre, és saját nyelvükön készítik interjúikat vendégeikkel). A másik trend az ún. nyelvi export *(kielivienti),* vagyis az inari számi nyelv beszédterületein kívülre történő diffúziója. Az egyik ilyen terület a főváros, ahol az export célja Helsinki környékén létrehozni egy inari számi nyelvközösséget, illetve az oktatáson keresztül az inari számi nyelv „terjesztése" (az Oului Egyetemen és a Helsinki Egyetemen is lehet inari számi nyelvet tanulni, de 2011-től Rovaniemiben már az alapfokú képzés keretein belül is ismerkedhetnek a gyerekek az inarival).

Az utolsó fejezet (*Ulos kielenvaihdon kierteestä* (Kifelé a nyelvcsere örvényéből], 383–393) a kutatási eredmények összegzését tartalmazza. A revitalizáció következményeként az inari számi megkezdte felemelkedését, miután közösségi nyelvként, a gyermekgondozás nyelveként kezdték használni. A pozitív jelek tovább motiválták a nyelvközösség tagjait, hogy aktívan használják az inari számit. Az inari számi jelenlegi és korábbi nyelvi fészkeiben összesen 80 gyermek nevelődött. 1997-ben nem volt olyan iskoláskorú gyermek, aki otthon az inari számit használta volna, a szerző kutatásai alapján viszont 2014-ben rendszeres használatban volt tíz inari számi kisgyermekes családban, és kevésbé rendszeresen, de további tíz család használta otthoni nyelvként az inarit. Míg 1997-ben az inari iskolákban mint tananyag szerepelt az inari számi, addig mára már Inariban az oktatás nyelve, és megtörténtek az első lépések azért, hogy az ivalói általános iskola inari számi nyelvű legyen. Nőtt a felnőttoktatásban meghirdetett nyelvi kurzusok száma. Erősödött a nyelv helyzete a templomi szertartásokban, szabadidős tevékenységekben, illetve egyéb kulturális területeken. Míg azonban jól érezhető fejlődés az oktatásban, a médiában, addig stagnálás jellemzi pl. az egészségügy, illetve a kormányzati szolgáltatások elérhetőségét inari számi nyelven. A fejezet végén Pasanen visszatér a bevezetőben bemutatott kérdésekhez, s azok megválaszolásával adja meg a revitalizáció eddigi eredményeiből levonható tanulságokat (itt tulajdonképpen az imént említett eredmények kérdések köré rendezése történik).

A munkát a szakirodalom listája (*Lähteet,* 394–425), a táblázatok és ábrák (*Taulukot ja kuviot,* 426), illetve a mellékletek (427–439) sora zárja.

Annika Pasanen munkája jól összeszedett mű, melyet komoly kutatói munka előzött meg. Írásából is érezhető az inari számi nyelv szeretete és tisztelete, munkássága mindenképpen elismerést érdemel. A recenzens az olvasottak alapján bizakodva várja a további számi nyelveket érintő, pozitív fejlődési eredményekről születő beszámolókat.

KELEMEN IVETT